

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเพื่อจัดระทำการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยทางด้าน ศิลปะสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่น วิธีการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี รูปแบบการจัดการ กลยุทธ์การจัดการที่ยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนต่างๆ ทั้งจากพื้นที่โครงการในประเทศและต่างประเทศที่เน้นกลยุทธ์การอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม โดยการเน้นที่จะตอบคำถามการวิจัยในบริบทของประเด็นข้อคำถามว่าลักษณะของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปีเป็นอย่างไรในบริบทด้านกายภาพ และใน ภาคกลางของประเทศไทยจะมีรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม และลักษณะของตลาดพื้นถิ่นในแต่ละส่วนในภาคกลาง ที่แตกต่างกัน จึงส่งผลถึงวิธีการในการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่นที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นที่ไม่เหมือนกัน จากรูปแบบลักษณะและวิธีการที่แตกต่าง จึงจำเป็นที่จะต้องจัดทำแผนกลยุทธ์การจัดการอย่างยั่งยืนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่น ดังนั้นเพื่อที่การจัดการที่ยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดมาตรฐานในการจัดการที่ยั่งยืนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปีที่เหมาะสมกับชุมชนพื้นถิ่น ใน ภาคกลางของประเทศไทย ตามตัวชี้วัดที่กำหนดโดยท้องถิ่น เพื่อที่จะนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่อย่างไรซึ่งโครงการวิจัยที่นำมาพิจารณาศึกษาได้แก่ โครงการในประเทศ

การศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพเรือนแถวไม้เก่าซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสำนักไทย-มอญ กรณีศึกษาชุมชนวัดเจติยทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โครงการฟื้นฟูเอกลักษณ์แห่งท้องถิ่นเขตประเวศ ศูนย์จัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สำนักงานเขตประเวศ และ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

งานวิจัยในต่างประเทศประกอบด้วย Sustainable Heritage: Retrofitting Historic Building for Improved Environment Performance by Sara Goldfarb Langmead Masters of Architecture, 2009 สหรัฐอเมริกา Global-local Relationships in World Heritage: Mount Taishan, China by Yixiao Xiang. Geography Waterloo, Ontario, Canada, 2009 ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน Community Responses to Cultural Heritage Conservation in Luang Prabang City, Luang Prabang Province, Lao PDR : Mr. Chittaphong Ackhavong ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว Transformation of Hue Traditional Garden Houses in Hue Citadel Area, Vietnam: Mr. Ngoc Tung Nguyen และ A Tu Giac Housing Conservation Prototype of Bao Vinh Village, Hue City, Vietnam: Mr. Tran Tuan Anh ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

โดยมีบริบทในการศึกษาตามประเด็นของ ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมไทย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตลาดพื้นถิ่น ลักษณะของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ในภาคกลางของประเทศไทยภูมิสังคม ภูมิวัฒนธรรม นิเวศวัฒนธรรม ชีววัฒนธรรม ชุมชนทางชาติพันธุ์ วิธีการในการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ดังนั้นจึงสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.6.1 งานวิจัยในประเทศ

ฝ่ายวิชาการ การเคหะแห่งชาติ (2553) ในเมืองแทบทุกเมืองมักจะมีย่านชุมชนดั้งเดิมที่มีพัฒนาการเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองนั้นนับเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่นอกจากจะรองรับประชากรของเมืองแล้ว ยังเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทั้งด้านกายภาพและวิถีชีวิต ทำให้เมืองแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ไม่เหมือนกัน นำมาซึ่งความภาคภูมิใจแก่ผู้อยู่อาศัยในเมืองนั้นจึงสมควรดำรงรักษาคุณค่าไว้อย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม โครงการพัฒนาสมัยใหม่ กรรมสิทธิ์ที่ดินที่หลากหลายและการขาดปัจจัยในการดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าในชุมชน ทำให้ย่านชุมชนดังกล่าวมีสภาพเสื่อมโทรมและบางแห่งกำลังสูญสลาย จึงควรมีการศึกษาเพื่อหาหนทางในการดำรงรักษาย่านชุมชนดั้งเดิมเหล่านี้ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดทำฐานข้อมูลเบื้องต้นและประเมินสถานการณ์ของย่านชุมชนดั้งเดิมตามเมืองต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อจัดทำมาตรฐานที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนดั้งเดิมเพื่อให้ยังสามารถดำรงคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ของเมืองได้อย่างยั่งยืน โดยมีวิธีดำเนินการภายใต้หัวข้อหลัก 4 ข้อ ได้แก่ 1) การสำรวจและบันทึกชุมชนดั้งเดิมทั่วประเทศ 2) การศึกษาทบทวนการรักษาย่านชุมชนดั้งเดิมในต่างประเทศ 3) การทบทวนกฎหมายและระบบการจัดการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนดั้งเดิมในประเทศไทย และ 4) การคัดเลือกชุมชนนำร่องเพื่อการดำเนินการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนและท้องถิ่นจากการสำรวจได้บันทึกย่านชุมชนดั้งเดิมไว้ทั่วประเทศจำนวน 140 แห่งรวมทั้ง โดยอาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) ชุมชนเรือนแพ 2) ย่านชุมชนริมน้ำ 3) ย่านถนนการค้า 4) ย่านชุมชนหมู่บ้าน 5) ย่านตลาด โดยชุมชนประเภทย่านถนนการค้ามีมากที่สุดและรองลงมาคือย่านตลาด และจากการศึกษาทบทวนการดำรงรักษาชุมชนดั้งเดิมในต่างประเทศมีประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น พบว่าเกิดมาจากการบวนการในการอนุรักษ์ภาคประชาชนและท้องถิ่นภายใต้กระแสการกระจายอำนาจซึ่งได้มีการปรับปรุงกฎหมายผังเมืองให้ท้องถิ่นวางและประกาศใช้ผังเมืองเองได้โดยกฎหมายท้องถิ่นในขณะที่ของไทยยังใช้เป็นกฎกระทรวงซึ่งมาจากส่วนกลาง นอกจากนี้ยังปรับปรุงกฎหมายโบราณสถานให้มีการประกาศย่านชุมชนเป็นโบราณสถานได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดการสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์โดยมีการลดภาษีและเงินสมทบการบูรณะซ่อมแซมเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ภาคประชาชน ในประเทศไทยยังไม่มีการสร้างแรงจูงใจดังกล่าวแต่อาจทำได้โดยเฉพาะการลดภาษีเงินได้และการยกเว้นภาษีที่ดินและส่งปลูกสร้างที่รัฐบาลกำลังจัดทำร่างกฎหมายนี้อยู่ จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาจัดทำเป็นมาตรฐานที่อยู่อาศัยสำหรับย่านชุมชนดั้งเดิมได้ 4 กลุ่มมาตรฐาน ได้แก่ ก) มาตรฐานด้านการระบุคุณค่าความสำคัญของชุมชน ข) มาตรฐานด้านการดำรงรักษาคุณค่าความสำคัญ ค) มาตรฐานด้านองค์กรและกฎหมายข้อบังคับ และ ง) มาตรฐานด้านการจัดทำแผนบูรณาการ โดยแต่ละมาตรฐานจะมีมาตรฐานย่อยและตัวชี้วัดเพื่อให้ชุมชนและท้องถิ่นสามารถดำรงคุณค่าไว้ได้ในด้านกายภาพและวิถีชีวิตในโครงการได้คัดเลือกชุมชนนำร่อง 4 ชุมชนเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่องได้แก่ ชุมชนตรอกบ้านจัน จังหวัดตาก ชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี ชุมชนบริเวณถนนสุนทรวิจิตร จังหวัดนครพนม และชุมชนบริเวณถนนหลังสวน จังหวัดชุมพร

จตุพล อังศุเวช (2548) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสำนักไทย-มอญ ในความแปรเปลี่ยนของกาลเวลา ใช้กรอบแนวคิดของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับชาติพันธุ์ องค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน เส้นทางคมนาคม สภาพภูมิประเทศ สังคมวัฒนธรรมและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมต่างๆ มอญคือใคร มาจากไหน มีวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

อย่างไร ลักษณะเฉพาะของเรือนไทย-มอญเป็นอย่างไร ปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการแปรเปลี่ยนของเรือนไทย-มอญคืออะไร และแนวโน้มของเรือนไทย-มอญในอนาคตเป็นอย่างไร

การจัดการพื้นที่ภายในชุมชนไทย-มอญแสดงอย่างชัดเจนถึงโลกทัศน์ดั้งเดิม ในลักษณะความสัมพันธ์กันของวัฒนธรรมความเชื่อกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทับซ้อนของเวลาและการมีอยู่ของการจัดการพื้นที่ว่างในรูปแบบของมิติทางวัฒนธรรม

จุดเด่นของเรือนไทย-มอญ มิได้อยู่เพียงรูปแบบที่มีเอกลักษณ์ตามแบบแผนของวัฒนธรรมมอญเท่านั้น แต่อยู่ที่แนวคิดในการสร้างเรือนซึ่งเป็นการสานต่อความรู้ในการปลูกสร้างเรือนและสร้างความผูกพันกับถิ่นฐานของตน แม้ปัจจุบันวัสดุใหม่ได้เข้ามามีบทบาทและแทนที่วัสดุพื้นถิ่นแต่ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และกลับไปหาวัสดุดั้งเดิมที่ตนเคยใช้มาซ่อมแซมเรือนนั้นยังคงมีให้เห็นอยู่

การศึกษารูปแบบเรือนและอิทธิพลที่คาดว่าจะเกี่ยวเนื่องกับเรือนและชุมชนไทย-มอญ เพื่อหาคำตอบของคำถามที่ว่าลักษณะเฉพาะของเรือนไทย-มอญเป็นอย่างไร มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมใดที่น่าจะมีผลเกี่ยวเนื่องหรือไม่อย่างไร ผลการวิจัยนี้จะเพิ่มเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับมอญศึกษาและเป็นฐานรองรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชนกลุ่มที่มีรากวัฒนธรรมร่วมกันในประเด็นและรายละเอียดอื่นต่อไป

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล. 2545. ได้ทำการวิจัยเรื่องโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง, โครงการเรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง ในพื้นที่ตลาดเก้าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี และตลาดบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พบว่าผู้ครอบครองส่วนใหญ่เกินกว่าร้อยละ 80 อยู่มานานเกิน 20 ปี และในกลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 50 อยู่มานานเกิน 50 ปี ส่วนใหญ่ไม่คิดย้ายถิ่นฐาน มีความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่และสภาพอาคาร เพียงแต่ไม่แน่ใจในระยะการคงอยู่ เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของเป็นเพียงผู้เช่าซึ่งเช่าต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ปัญหาที่ผู้ครอบครองหวาดหวั่น คือความแปรเปลี่ยนอันเนื่องมาแต่ปัจจุบันทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ซึ่งกลุ่มผู้ครอบครองไม่ได้ต้องการ

จุดกำเนิดของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุการสร้างเกินกว่า 50 ปี จะเหมือนกันทุกแห่ง เป็นตลาดที่เริ่มต้นริมน้ำอันเป็นผลมาจากการคมนาคมขนส่งหลักทางน้ำ เริ่มจากการจอดเรือค้าขายในแหล่งชุมชนเบื้องต้น และค่อยๆ ปรับเป็นตลาดนัดริมฝั่ง แล้วพัฒนาเป็นตลาดการค้ารับสินค้าจากเรือ และสินค้าจากพ่อค้าที่เดินทางมาทางบก เมื่อตลาดเป็นที่รู้จักสามารถให้บริการแก่ชุมชนรอบข้างได้ด้วย ตัวตลาดก็ขยายตัวรวมทั้งมีร้านค้าขายกึ่งที่พักอาศัยสร้างรายล้อมตลาด และมีการขยายตัวตามความสามารถในการให้บริการ และความคล่องตัวของขนส่งสินค้าทางเรือ

ต่อมาปรับตัวจากตลาดริมน้ำ ตลาดน้ำ ตลาดนัด ตลาดสดริมน้ำ เป็นกลุ่มตลาดและร้านค้า ซึ่งล้อมรอบด้วยเรือนแถวไม้ชั้นเดียว และสองชั้น เริ่มการพัฒนาเป็นชุมชนค้าขาย มีวัด ศาลเจ้าเป็นของชุมชน มีการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียง

สภาพทางกายภาพของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่น หากเป็นร้านค้าและตลาดที่มีอายุการสร้างตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ยังพบเรือนแถวไม้ทั้งชั้นเดียวและสองชั้น บางแห่งเป็นเรือนแถวสร้างกระหนาบทางเดินกลาง ซึ่งมีหลังคาคลุมทางเดินยกสูงขึ้นเหนือระดับหลังคาห้องแถว ลักษณะห้องแถวไม้แบบนี้เห็นได้ชัดว่าชั้นบนใช้พักอาศัย ส่วนใหญ่มีระเบียงพักผ่อนยื่นออกมาด้านหน้าของตัว

เรือน หากเป็นเรือนแถวชั้นเดียวมักจะมีความลึกของห้องมากเพราะด้านหน้าใช้ค้ำขาย ด้านหลังใช้พักอาศัย ชั้นล่างนิยมเปิดเป็นบานเพี้ยมไม้ซึ่งเปิดได้ตลอดช่วงเสา เรือนค้ำขายนี้บางแห่งมีองค์ประกอบตกแต่งที่ประณีตบรรจง เช่น ช่องลมฉลุลาย และระเบียงมีลวดลายตกแต่ง สำหรับตัวตลาดสดจะเป็นโครงสร้างไม้ หลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้องและเปิดโล่ง สภาพของเรือนค้ำขายผันแปรไปตามช่วงเวลาการสร้าง บางแห่งเมื่อเรือนเก่าผุพังลงก็สร้างเรือนไม้ขึ้นมาใหม่ซึ่งรูปแบบเปลี่ยนแปลงไป แต่บางแห่งปรับเปลี่ยนเป็นตึกแถวพร้อมเปลี่ยนตำแหน่งมาสร้างริมถนนตัดใหม่

อิทธิพลจากการโครงการคมนาคมทางบกในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เข้าถึงตลาดร้านค้าพื้นถิ่นดั้งเดิมด้วย ปัจจัยนี้เองที่เป็นผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบร้านค้าและวงจรชีวิตของตลาดพื้นถิ่น การขนส่งทางน้ำแต่เดิมไร้ความหมาย ทำให้รูปลักษณะของสินค้าและจุดขนถ่ายสินค้าแปรเปลี่ยนจากริมน้ำเป็นริมถนน และยังรวมถึงความแปรเปลี่ยนของประเภทสินค้าจากสินค้าการเกษตรและเครื่องใช้ประจำวันจากแหล่งผลิตที่มีการคมนาคมขนส่งทางน้ำต่อเนื่องกันมาเป็นสินค้าหลากหลายจากหลายแหล่งผลิตซึ่งการขนส่งทางบกเข้าถึง ลักษณะเด่นของสินค้าเฉพาะแห่งของตลาดเริ่มเลือนหายไปเป็นสินค้าหลากหลายเหมือนๆ กันไปหมด รวมทั้งการปรับเปลี่ยนจุดขนถ่ายสินค้าจากริมน้ำมาเป็นริมถนนตัดใหม่

ในอนาคตของการคาดการณ์ในการคงอยู่ของเรือนแถวค้ำขายและตลาดพื้นถิ่นจะมีศักยภาพในการคงอยู่ได้ 2 กรณี คือ กรณีแรกในพื้นที่ที่อยู่อาศัยและผู้ครอบครองมีพลังในการรวมตัวเพื่อเก็บรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบ ตระหนักในคุณค่าของตลาดและเรือนค้ำขายพื้นถิ่นที่ตนรับผิดชอบ

สองคือพื้นที่ที่แหล่งที่ตั้งและสินค้าที่ขายในตลาดมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่สามารถหาซื้อได้ในตลาดอื่นๆ หรือศูนย์การค้าสมัยใหม่ได้ เช่น ตลาดวัดดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ศักยภาพการคงอยู่แบบดั้งเดิมของตลาดและเรือนค้ำขายพื้นถิ่นเป็นไปได้ยากยิ่ง พร้อมทั้งมีแนวโน้มจะเปลี่ยนรูปลักษณะจากเรือนค้ำขายพื้นถิ่นที่เป็นเรือนแถวไม้ กลายเป็นตึกสมัยใหม่หรือปรับเปลี่ยนเป็นศูนย์การค้าสมัยใหม่ด้วย เพราะไม่สามารถจะแข่งขันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมจากกระแสความเปลี่ยนแปลงโดยรวมได้

รุจ รัตนพาหุ. (2547) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทราบถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์พื้นที่ วิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน รวมถึงลักษณะทางกายภาพของชุมชนย่านตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาถึงคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ในการเสนอแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดสามชุก เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในอนาคต

การศึกษาครั้งนี้ใช้กระบวนการศึกษาพื้นที่ด้วยการสังเกต สืบรวจลักษณะทางกายภาพของกลุ่มอาคารและสภาพแวดล้อมโดยรอบของพื้นที่ย่านตลาดสามชุก รวมถึงการสัมภาษณ์กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ในย่านตลาดสามชุก เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาและวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่า ย่านชุมชนตลาดสามชุกเป็นย่านการค้าเก่าที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลากว่าหนึ่งร้อยปี ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างชุมชนที่สำคัญสองส่วน ได้แก่ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม อันได้แก่กลุ่มอาคารเรือนค้ำขายพื้นถิ่นที่เป็น

อาคารก่อสร้างด้วยวัสดุประเภทไม้เป็นหลัก มีการเกาะกลุ่มรวมตัวเป็นย่านการค้าริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรีอย่างหนาแน่น อีกทั้งในปัจจุบันยังมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องตลอดมา นอกจากนี้โครงสร้างชุมชนที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งได้แก่ คนในย่านชุมชนที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบสังคมครอบครัวและสังคมการค้า ที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างมีลำดับ และสามารถสืบเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในย่านด้วยการบอกเล่าเรื่องราวได้ชัดเจน จากสองสิ่งนี้ทำให้ชุมชนย่านตลาดสามชุกเป็นชุมชนการค้าที่มีเอกลักษณ์ทั้งในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ที่มีคุณค่า เหมาะสมต่อการศึกษาเพื่อวางแผนทางในการจัดการทรัพยากรที่สำคัญให้เกิดความสมดุล ต่อรูปแบบการพัฒนาของพื้นที่ในด้านกายภาพอื่นๆ ต่อไป

ดังนั้นข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการกำหนดแนวทางการส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่ในด้านสังคมวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมชุมชน รวมถึงการกำหนดมาตรการและความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐคือเทศบาลตำบลสามชุก สำหรับวางกรอบการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่อไป

มนทัต เหมพัฒน์ (2548) การศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

การก่อสร้างท่าอากาศยานสุวรรณภูมิส่งผลให้พื้นที่โดยรอบมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ภาครัฐจึงได้จัดทำโครงการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะบริเวณโดยรอบท่าอากาศยานฯ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา โดยเสนอให้มีการอนุรักษ์ชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประกอบด้วยตลาดที่ตั้งอยู่โดยรอบ 5 แห่ง ผู้วิจัยได้เลือกตลาดเก่าหนองจอกเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย เพราะเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ มีวิถีชีวิตชุมชนที่ต่อเนื่อง ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวได้รับการประเมินว่ามีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของเรือนและประเภทของกิจกรรมการใช้งาน

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับจุดกำเนิด พัฒนาการ ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจชุมชน และคติความเชื่อ ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม แนวโน้มการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงในอนาคต ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัยเป็นการค้นคว้าจากเอกสารและลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผลการวิจัยพบว่า

ลักษณะทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต

เรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่ แต่สิ่งสำคัญที่ยังคงดำรงอยู่คือวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในชุมชน

แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาคือการรักษาความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม รักษาวิถีชีวิตให้คงความต่อเนื่อง และนำภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมมาใช้ในการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารให้คงอยู่สืบไป

2.6.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

จิตพงศ์ อักควงค์ (2546) การตอบรับของชุมชนต่อการอนุรักษ์มรดกในเมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว งานวิจัยนี้วิเคราะห์ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวหลวงพระบางที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยววัตถุประสงค์ในการศึกษามีสามประการดังต่อไปนี้ 1) เพื่อศึกษาการกำหนดนโยบายการอนุรักษ์และการนำนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติ 2) เพื่อทำความเข้าใจผลกระทบของแผนการใช้ที่ดินฉบับใหม่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่มีต่อคนในท้องถิ่น ในช่วงเวลาก่อนและหลังจากที่องค์กรยูเนสโกประกาศขึ้นทะเบียนให้หลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก และ 3) เพื่อวิเคราะห์การตอบสนองของคนในท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์มรดกโลกและการท่องเที่ยว งานวิจัยนี้อาศัยแนวคิดหลักสามประการคือ 1) การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีแห่งอำนาจที่ใช้ในการควบคุมพื้นที่ 2) การปรับตัวและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ และ 3) ปฏิบัติการในฐานะที่เป็นการตอบสนอง ผู้วิจัยเลือกศึกษาหมู่บ้านสองแห่งคือ บ้านเชียงม่วน และบ้านมโน ซึ่งอยู่ในเมืองหลวงพระบาง จังหวัดหลวงพระบาง โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลได้แก่ แบบสอบถาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนการใช้ข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อค้นพบในการวิจัยมีสามประการ ประการแรกคือ ผู้กระทำการที่มีอิทธิพลในการกำหนดและการบังคับใช้นโยบายการอนุรักษ์คือ องค์กรยูเนสโกและรัฐบาลลาว โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมน้อยมาก รัฐบาลลาวได้ก่อตั้งเขื่อนมรดกและองค์การพัฒนาและบริหารตัวเมืองเพื่อบังคับใช้กฎหมายอนุรักษ์ภายใต้การกำกับขององค์กรยูเนสโก มีการทำแผนที่โดยจำแนกพื้นที่หลวงพระบางออกเป็นเขตการใช้ที่ดินสี่ประเภท ได้แก่ เขตอนุรักษ์เมืองเก่า เขตประวัติศาสตร์ เขตวัด และเขตธรรมชาติ ส่วนการดำเนินนโยบายการท่องเที่ยวนั้นเป็นงานของห้องการการท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบาง ส่วนบทบาทของประชาชนท้องถิ่นคือต้องปฏิบัติตามนโยบายและกฎระเบียบดังกล่าว

ประการที่สอง หลังจากมีการดำเนินนโยบายการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวแล้ว ได้มีโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากมาย โดยได้รับงบประมาณจากรัฐบาลลาวและจากองค์กรระหว่างประเทศ ชาวหลวงพระบางได้รับวัสดุก่อสร้างและความช่วยเหลือทางเทคนิคในการอนุรักษ์อาคารที่เป็นมรดก พวกเขายังสามารถหารายได้จากงานในโครงการอนุรักษ์หรือกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว นักธุรกิจจากพื้นที่อื่นๆของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและจากต่างประเทศได้เข้ามาลงทุนและให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคแก่คนในท้องถิ่น การไหลบ่าเข้ามาของเงิน นักธุรกิจและนักท่องเที่ยวทำให้ความต้องการอาหารดิบตัวสูงขึ้น จนราคาอาหารแพงเกินกว่าที่คนในท้องถิ่นจะจ่ายได้ ความต้องการที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้นทำให้ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นต้องอพยพออกไปจากเมือง นอกจากนั้น ขยะและมลภาวะทางน้ำทำให้สภาพแวดล้อมในเมืองเสื่อมโทรม

ประการที่สาม ชาวหลวงพระบางจำนวนมากเลือกที่จะทำงานหรือลงทุนในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เจ้าของอาคารมรดกแปรสภาพที่ดินและบ้านของตนให้เป็นโรงแรมเรือนรม ร้านค้า

ร้านอาหาร โรงนวด ร้านขายตัวและอื่นๆ ผู้ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของอาคารมรดกก็ทำงานด้านการท่องเที่ยวหรือกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ส่วนผู้ที่มีประสบการณ์ทางการช่างก็ผลิตอาหารพื้นเมืองและงานฝีมือออกขาย อย่างไรก็ตาม มีคนท้องถิ่นไม่น้อยที่ไม่พอใจกฎหมายการอนุรักษ์ที่บังคับใช้กับทรัพย์สินของเขา เหตุผลคือพวกเขาสูญเสียสิทธิในก่อสร้างและซ่อมแซมอาคาร และสิทธิในการพัฒนาที่ดิน พวกเขาต้องเสียเงินซื้อวัสดุก่อสร้างแบบพื้นบ้านที่มีราคาแพงและยังต้องเผชิญกับสภาวะทางกายภาพของสวนและสระน้ำที่เสื่อมโทรมลงไป บางคนต่อต้านการอนุรักษ์โดยอาศัยกลยุทธ์ต่างๆ ที่มักใช้กันในชีวิตประจำวันเช่น การละเลยการปฏิบัติหน้าที่ การขัดขืนกฎหมาย การเตะถ่วง การซุบซิบนินทา การใส่ร้าย และการนิ่งเฉย

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยได้เสนอแนะดังนี้ ประการแรก ควรมุ่งเน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่อาจสัมผัสได้ให้มากขึ้น ประการที่สอง คนในท้องถิ่นควรจะมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและการจัดการอนุรักษ์ และประการที่สาม ควรจะใช้รูปแบบการจัดการร่วมสำหรับอาคารมรดกที่เอกชน รัฐบาล และองค์กรยูเนสโกเป็นเจ้าของร่วมกัน

2.7 การทบทวนกรณีศึกษา

2.7.1 กรณีศึกษาในประเทศ

ตลาดสามชุก

ภาพที่ 2.33 ตลาดสามชุกตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีนหรือเรียกว่าแม่น้ำสุพรรณบุรี
(ภาพจากหอภาพโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม 2547)

“สามชุก ตลาดมีชีวิต พิพิธภัณฑน์มีชีวา” “สามชุก คือ ไล่แซนวิส ที่ยังเหลืออยู่” นี้คือคำพูดที่ออกจากปาก ของ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม (2543) ในวันที่ท่านได้เดินทางได้เยี่ยมชมตลาดสามชุก ตามคำเชิญของมูลนิธิชุมชนไท เมื่อไม่นานมานี้ อ.ศรีศักร เป็นทั้งนักประวัติศาสตร์ นักมนุษยวิทยา ที่มีได้ให้ความสนใจเพียงความเป็น? *วัตถุโบราณ* หรือ*โบราณสถาน*? แต่ท่านสนใจที่ตัวคน ความเป็นชุมชน ความเป็นสังคมและความเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองเป็นหลัก ดังนั้น ต่อคำพูดข้างต้นจึงชวนให้ค้นหานัยยะที่ซ่อนเร้นเป็นอย่างยิ่ง

แต่ไหนแต่ไรมา พอพูดถึงพิพิธภัณฑ์ หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุ ก็จะนึกถึงวัดสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หรือพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ในบางจังหวัด ซึ่งถูกจัดการโดยกรมศิลปากร อันเป็นภาครัฐส่วนกลาง ลูกหลาน เยาวชน คนรุ่นหลังที่เดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่เหล่านั้น ก็จะเห็นแต่มิติของความเก่าแก่ทางวัตถุ มีอาจเชื่อมโยงไปสู่มิติของชีวิตผู้คนได้เลย

รศ.รีศกรวัลลิโภดม (2552) บอกว่า ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาได้เกิดมิติใหม่ของการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่น กล่าวคือ ได้เกิดรูปแบบใหม่ของการปกครองท้องถิ่น ในลักษณะของมณฑลเทศาภิบาล เกิดเมืองใหม่ ๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งเมืองเล็กและเมืองใหญ่ ซึ่งเมืองเหล่านี้ได้เริ่ม ก่อร่างสร้างตัว ลงหลักปักฐานของตนเองจนเป็นปึกแผ่น

ภาพที่ 2.34 ภาพพิพิธภัณฑ์ตลาดสามชุก บ้านขุนจ่ารงค์ จินารักษ์
(ภาพจากหอภาพโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและพิชัย สดภิบาล 2547)

“สามชุก” เมืองเล็กๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรีก็เป็นหนึ่งของผลพวงอันนั้น โดยในอดีตสามชุกคือแหล่งที่ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติทั้งไทย จีน มอญ ฯลฯ มาสัมผัสกันในเรื่องของการแลกเปลี่ยน และซื้อขายสินค้า จนพัฒนาไปสู่การลงหลักปักฐาน สร้างเมืองที่มั่นคงขึ้นมา

ตามประวัติของเมืองสามชุก กล่าวไว้ว่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2437 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมชื่ออำเภอ “นางบวช” ตั้งอยู่บริเวณ ตำบลนางบวช โดยมีขุนพรหมสภา (บุญรอด) เป็นนายอำเภอคนแรก ซึ่งยังมีภาพถ่ายปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน

ต่อมาในปี 2457 ต้นรัชกาลที่ 6 ได้ย้ายอำเภอมายังที่ตั้งที่บ้าน “สำเพ็ง” ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญในสมัยนั้น จนกระทั่งปี 2481 สมัยรัชกาลที่ 8 ได้เปลี่ยนชื่อจาก “อำเภอนางบวช” มาเป็น “อำเภอสามชุก” และย้ายมาตั้งอยู่ริมลำน้ำสุพรรณบุรี(ท่าจีน) ซึ่งแยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยผ่านคลองมะขามแต่ว่า

แต่เดิมบริเวณที่ตั้งอำเภอสามชุกเรียกว่า “ท่ายาง” มีชาวบ้านนำของป่าจากทิศตะวันตกมาค้าขายให้กับพ่อค้าที่เป็นชาวเรือ บ้างก็มาจากทางเหนือ บ้างก็มาจากทางใต้ เป็น 3 สาย จึงเรียกบริเวณที่ค้าขายนี้ว่า “สามแพ่ง” ต่อมาได้เพี้ยนเป็นสามเพ็ง และ สำเพ็ง ในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ในนิทานพื้นบ้านย่านสุพรรณ

มีเรื่องกล่าวต่อไปว่า ในระหว่างที่คนมาซื้อขายสินค้าก็ได้ตัดไม้ไผ่มาสานเป็นภาชนะสำหรับใส่ของขาย เรียกว่า “กระชุก” ชาวบ้านจึงเรียกว่า “สามชุก” มาถึงปัจจุบันอำเภอสามชุกเดิม มีพื้นที่

774.9 ตารางกิโลเมตร ต่อมาในปี 2528 ได้มีการตั้งอำเภอหนองหญ้าไซ จึงแบ่งบางส่วนออกไป ยังคงเหลือเพียง 362 ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 2.35 ภาพแผนผังตลาดสามชุก อำเภอสามชุก สุพรรณบุรี
(ภาพจากหอภาพโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม.2547)

หากได้มีโอกาสเดินตลาดสามชุกในวันนี้ ยังคงเห็นร่องรอยของตึกอยู่มากมาย บ้านเรือนถึงแม้จะเก่าแก่ แต่เต็มไปด้วยศิลปกรรมที่งดงามอันหาดูได้ยาก บ้านของขุนจ่านงค์ จินารักษ์ ตั้งเด่นสง่าเผยให้เห็นศิลปกรรมการก่อสร้างที่ประณีต ไม่ต่างจากบ้านของชาวสามชุกหลังอื่น ๆ ที่มีอายุไม่น้อยกว่า 100 ปี

เดินชมตลาดไปด้านติดกับแม่น้ำ ยังมีร้านกาแฟแบบโบราณ ลูกค้ายังอุดหนุนกันคับคั่ง ทั้งคนเฒ่าคนแก่ที่ถือไม้เท้ามาหมายจะพูดคุยกับคนรุ่นเดียวกันมากกว่าการดื่มกาแฟและคนรุ่นหลังที่มีเป้าประสงค์สลับกัน

ติดกับร้านกาแฟ มีขนมหวานหลากหลายวางขาย มีขนมเปียะ ทองหยิบ ทองหยอด ขนมชั้น ขนมไส้เค็ม ถัดไปเป็นร้านข้าวแกง ร้านขายน้ำพริกของแม่กิมลั้งที่ยืนยงคงกะพันมากกว่า 50 ปี

ความเจริญที่ธำโสมเข้ามาเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา โดยมีการตัดถนนหลักเชื่อมต่อเข้ากรุงเทพฯ ทำให้สามชุกที่เคยเจริญในอดีตค่อย ๆ คลายความสำคัญลง บ้านเรือนที่เก่าแก่เต็มไปด้วยศิลปกรรมที่งดงาม ถูกปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรม ในขณะที่กรมธนารักษ์ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินในเมืองนี้เสนอให้มีการรื้อบ้านที่เก่าคร่ำคร่าออกไป เพื่อสร้างเมืองใหม่

แต่ชาวตลาดสามชุก ? กลุ่มหนึ่ง ? อันประกอบด้วยผู้คนหลากหลายในเมืองนี้ ได้มองเห็นถึงคุณค่าในรากของตนเอง จึงเลือกที่จะร่วมกันฟื้นฟูเมืองเก่า แทนการรื้อทำลายไปสร้างเมืองใหม่ อย่างที่เกิดขึ้นในเมืองต่าง ๆ ทั่วฟ้าเมืองไทย ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกใจว่าทำไม รศ.ศรีศักร จึงพูดว่า **“สามชุก คือถิ่นแซนวิส ที่ยังเหลืออยู่”**

ประกอบกับในปี 2545 ที่ผ่านมา “สามชุก” ได้รับการคัดเลือกให้เป็นเมืองนาร่อง ของโครงการปฏิบัติการชุมชน และเมืองน่าอยู่ มูลนิธิชุมชนไท ซึ่งเป็นการพัฒนาเมืองแนวใหม่ที่ผู้คน

หลากหลายในเมืองมาร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนาเมืองของตนเอง แทนที่จะสั่งการมาจากส่วนกลาง เหมือนที่ผ่านมา

ชาวสามชุกที่มองเห็นคุณค่าของตนเอง จึงได้รวมตัวกันเป็น “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก” โดยการร่วมกันค้นหาความเป็นตัวตนคนสามชุก ซึ่งพบว่าสามชุกมีของดีอยู่มากมาย ทั้งบ้านเรือนเก่าแก่ ที่เต็มไปด้วยศิลปกรรมอันงดงาม อาหารพื้นบ้านที่ขึ้นชื่อหลายอย่างตลอดจนวิถีชีวิตที่คนหลากหลายเชื้อชาติ ร่วมกันสร้างและอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขมาถึงทุกวันนี้

ด้วยเห็นถึงคุณค่าเหล่านี้ กิจกรรมต่าง ๆ จึงถูกสร้างขึ้นเพื่อพัฒนาเมืองสามชุกให้เป็นตลาดมีชีวิต เช่นการทำความสะดวกตลาด ปรับปรุงบ้านที่ทรุดโทรม รื้อฟื้นการทำอาหารไทย ๆ ให้คงอยู่ เช่นการทำแกงบวน ขนมหวาน กาแฟโบราณ รวมทั้งการร่วมกันตั้งพิพิธภัณฑน์มีชีวา โดยใช้บ้านของขุนจ่าณรงค์ จินารักษ์ นายอากรคนแรกของสามชุกเป็นที่ทำการ เป็นที่รวบรวมของเก่าตลอดจนองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคนสามชุกทั้งวิถีชีวิต ความรู้ด้านอาหารเป็นต้น มาไว้ที่นี่ และแม้แต่ตัวอาคารอันเป็นที่ทำการ ซึ่งเต็มไปด้วยศิลปกรรมอันงดงามก็จะเป็นพิพิธภัณฑน์ไปในตัว

ศ.ศรีศักร พุดว่า สามชุกมีความหลากหลายทางชีวภาพมีแม่น้ำ มีผู้คนหลายเชื้อชาติที่มา ร่วมกันสร้างสังคมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง สิ่งเหล่านี้จะถูกบันทึกไว้ให้ลูกหลาน ดังนั้น “พิพิธภัณฑน์บ้านขุนจ่าณรงค์ ที่สามชุก จึงเป็นพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นแห่งแรกของเมืองไทย เป็นพิพิธภัณฑน์ที่เห็นคน เห็นชีวิต เห็นชุมชน เห็นความเคลื่อนไหว เพราะเป็นพิพิธภัณฑน์ที่สร้างจากจิตสำนึก ของคนในชุมชน ระเบิดมาจากคนในชุมชน มิใช่ทางราชการมาทำให้เหมือนที่มีอยู่ทั่วไป” และที่สำคัญคำว่าพิพิธภัณฑน์ของคนสามชุกมิได้มีความหมายเพียงตัวที่ทำการของพิพิธภัณฑน์เท่านั้น แต่หมายรวมถึงศิลปกรรม และวิถีชีวิตของผู้คนทั้งตลาดสามชุก ที่ใคร่ก็ซึมซับความมีชีวิตนั้นได้

วันนี้การอบรม “มัคคุเทศน์รุ่นจิ๋ว” ซึ่งเป็นนักเรียนจากโรงเรียนอนุบาลพระวันรัต กำลังเริ่มขึ้นให้เด็ก ๆ เหล่านี้ได้เป็นผู้แนะนำตลาดมีชีวิต พิพิธภัณฑน์มีชีวา แก่นักท่องเที่ยว และแขกผู้มาเยือน แต่ที่สำคัญ พิพิธภัณฑน์แห่งนี้จะเป็นสิ่งที่จะสร้างองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ให้เกิดความสำนึกรักในท้องถิ่น และเป็นผู้สืบต่อวัฒนธรรมของตนเองต่อไป

ถึงนามสามชุกถ้า	ป่าดง
เกรียงไรรได้พ่ายลง	แลกล้า
เรือค้ำเท่านั้นคง	คอยเกรียงเรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ	นับฝ้ายชายของ

(จากโคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่)

จากคำประพันธ์ที่ยกมานี้ แสดงว่าสามชุกนั้นมีมาก่อน พ.ศ. 2379 กว่า 100 ปีที่ผ่านมา ตลาดสามชุกคือ จุดแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวเรือและพวกชาวกระเหรี่ยง ลาว ละว้า ที่อาศัยอยู่แถบตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำท่าจีนมีชื่อเรียกต่างกันไป ถ้าผ่าน จ.ชัยนาท เรียกคลองมะขามเก่า ผ่าน จ.สุพรรณบุรี เรียกแม่น้ำสุพรรณบุรี ผ่าน จ.นครปฐม เรียกแม่น้ำนครชัยศรี ลงสู่อ่าวไทยที่ จ.สมุทรสาคร เรียกแม่น้ำท่าจีน สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนจากชาวเรือ เช่น เกลือ ปูน ส่วนชาวบ้าน ก็จะนำพืชผลจากป่า เช่น ฝ้าย แร่ ไม้ฝาง หนังสัตว์ ชันช่อ น้ำมันยาง สมุนไพร ฯลฯ จุดแลกเปลี่ยนนั้นอยู่ที่บ้านท่ายาง บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ตรงข้ามกับวัดสามชุก

ต่อมามีผู้มาตั้งบ้านเรือนร้านค้าที่บ้านสามเพ็ง (ตลาดสามชุกปัจจุบัน)มากขึ้น ๆ จนทำให้จุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่บ้านทำอย่างต่อเนื่องไป สามเพ็งจึงกลายเป็นตลาดที่มีการซื้อขายสินค้าแทน

สามชุก.....สีชุก.....กระชุก.....ความหมายคือ ภาชนะขนาดใหญ่สานจากไม้ไผ่ สำหรับใส่สิ่งของ

เช่น ข้าว ฝ้าย เป็นรูป “ฟักตัด” ลองนึกถึงรูปฟักผ่าครึ่งแล้วตั้งขึ้น หรือผ่าตามยาวแล้ววางนอนลง วางซ้อนกันบนเกวียน ใช้รถบรรทุกข้าวเปลือกได้ครั้งละ 100 ถัง นี่คือนัยหนึ่งของที่มาชื่อสามชุก

แต่คำว่า “สามเพ็ง” ซึ่งปรากฏในนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งในปี พ.ศ. 2379 ปรากฏขึ้นก่อนจะมีตลาดริมน้ำ ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่แหล่งค้าขายที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย ข้าว ฝ้าย และถ่าน ชาวจีนเรียกตลาดนี้ว่า “ซิมเพ็ง” ซึ่งพ้องกับชื่อเดิมว่า “สามเพ็ง”

กว่า 50 ปีที่ตลาดสามชุก เป็นศูนย์รวมของการคมนาคมทางน้ำ ที่ใหญ่เป็นรองเฉพาะอำเภอเมืองเท่านั้น ประชาชนจากอำเภอสามชุก หนองหญ้าไซ ด่านช้าง จะมาลงเรือ ขึ้นเหนือล่องใต้ จะมีเรือบริษัทสุพรรณขนส่ง จำกัด (เรือสีเสียดหมู) และเรือแดงที่วิ่งระยะยาว ขึ้นเหนือไปตามประตูน้ำท่าโบสถ์ จังหวัดชัยนาท และล่องใต้ไปกรุงเทพฯ มีเรือแท็กซี่วิ่งรับส่งคนระยะสั้น ๆ เรือขนส่งสินค้าจะจอดรายเรียงเต็มริมฝั่งท่าหน้า

ถนนเลียบบนที่ คือถนนเลียบบแม่น้ำท่าจีน จะมีสินค้าวางขายเต็มไปหมด ทั้งที่วางขายในร้านและวางขายริมทาง โดยเฉพาะของกินจะมีมากมายตั้งติดต่อกันตลอดแนวถนน ผู้คนจะเดินเบียดเสียดกัน บ้างก็เดินหาซื้อของใช้ อาหารการกิน บางส่วนเตรียมลงเรือ การค้าขายเจริญรุ่งเรืองมาก แม้ค้าข้าวเหนียวเมื่อถึงฤดูมะม่วงสุก จะนั่งข้าวเหนียววันละเป็นกระสอบ เศรษฐกิจของตลาดสามชุกดีมาก มีธนาคารถึง 7 แห่ง เป็นเครื่องยืนยัน

ตลาดสามชุกในปัจจุบันกว่า 100 ปี การคมนาคมทางน้ำลดน้อยลง ความคึกคักแจจของตลาดสามชุกก็หายไปด้วย ผู้คนเดินเข้ามาจับจ่ายใช้สอยในตลาดน้อยลง แต่ตลาดสามชุกยังเป็นตลาดไม้ขนาดใหญ่ปลูกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีศิลปะการแกะสลักไม้ทั้งดงาม และมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และยังคงทำหน้าที่เป็นตลาดอย่างสมบูรณ์ให้กับชุมชน แม้จะต้องเผชิญกับปัญหาความทรุดโทรมทางกายภาพไปตามกาลเวลา

เมื่อเกิดคณะกรรมการตลาดเชิงอนุรักษ์ขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิชุมชนไท ตลาดสามชุกจึงได้รับการพัฒนา ในด้านความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการจัดวางสินค้า จัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้ประชาชนเป็นส่วนร่วม ตลาดสามชุกถูกฟื้นฟู ให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ เป็นแบบอย่างการพัฒนาที่มาจากฐานราก เป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้านอนุรักษ์ของเก่า มีสถาปัตยกรรมเก่าแก่ทั้งดงามทั้งวิถีชีวิตพื้นบ้าน

มีทั้งกลุ่ม องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชนจากต่างประเทศ ผู้สื่อข่าวโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ นักเขียนวารสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ของเก่า และนักศึกษาด้านการพัฒนาจากมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ได้มาศึกษาดูงานกันอย่างต่อเนื่อง สร้างความรู้สึกรักภูมิใจในศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับคณะกรรมการและประชาชนชาวสามชุกเป็นอย่างมาก

สามชุกเป็นตลาด 100 ปี ที่มีคุณค่ามีชีวิตชีวา เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของเยาวชน และคนทั่วไป ชาวสามชุกภูมิใจ และจะรักษาไว้ให้นานเท่านาน เพื่อตอบสนองพระคุณของบรรพบุรุษที่เป็นรากเหง้าของชาวสามชุก

2.7.2 กรณีศึกษาประเทศในแถบเอเชีย

ภาพที่ 2.36 ภาพตลาดฮอยอัน สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (พิชัย สดภิบาล 2551)

2.7.2.1 เมืองมรดกโลกฮอยอัน สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ฮอยอันเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนลือชื่อของเวียดนาม (Hoi An : A UNESCO World Heritage Site of Vietnam)

มรดกโลกในประเทศเวียดนามมี 5 แห่ง เท่ากับประเทศไทยได้แก่ หมู่โบราณสถานเมืองเว้ เมืองโบราณฮอยอัน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมีเซิน อ่าวฮาลอง และอุทยานแห่งชาติฟง งา - เค บัง เมื่อวันที่ 9 - 14 ธันวาคม 2552 ที่ผ่านมา ผมมีโอกาสไปเยือนเมืองมรดกโลก 2 แห่ง ได้แก่เมืองเว้และฮอยอัน อย่างไรก็ตาม ในวารสารฉบับนี้ ผมขอเล่าเฉพาะ “เมืองเก่าฮอยอัน” ซึ่งเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมเก่าแก่ของเวียดนาม ที่มีถนนหนทาง สะพานเก่า วัดวาอารามและอาคารบ้านเรือนที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีร้านขายสินค้าทางศิลปหัตถกรรมรวมทั้งบรรยากาศและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนแบบดั้งเดิมของชนชาติเวียดนามที่น่าชม น่าสนใจยิ่ง

1. ทำเลที่ตั้งเมืองฮอยอัน (Hoi An) : เป็นเมืองขนาดเล็กตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำทูโบน บริเวณริมทะเลจีนใต้ทางตอนกลางของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ในเขตจังหวัดกว๋างนาม ห่างจากเมืองดานังมาทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 30 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 60 ตารางกิโลเมตร ประชากรอาศัยอยู่ราว 120,000 คน ในอดีตเคยเป็นเมืองท่าที่ใหญ่ที่เจริญมากที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบัน สามารถเดินทางโดยรถยนต์จากเมืองมุกดาหารของไทย ข้ามฝั่งลาวที่เมืองสะหวันนะเขต และผ่านไปยังเมืองเว้และดานังก่อนที่จะถึงฮอยอัน

2. เมืองฮอยอันในอดีต : มีหลักฐานว่าดินแดนแถบฮอยอัน มีมนุษย์ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่เมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ในช่วงคริสตศตวรรษที่ 2 - 10 เมื่ออาณาจักรจามปา (Champa Empire)

รุ่งเรืองในบริเวณเวียดนามนั้นฮอยอันที่ตั้งอยู่บนปากแม่น้ำทูบอน (Thu Bon) เป็นเมืองท่าทางทะเลแห่งหนึ่งของอาณาจักรจามปา ในชื่อว่า “ไต้เจียน” (Dai Chien) ต่อมาในศตวรรษที่ 15 กลายเป็นเมืองท่าชายทะเลของเวียดนามในสมัยราชวงศ์ตรังกระทั่งในต้นศตวรรษที่ 16 ชาวโปรตุเกส เป็นชาวตะวันตกกลุ่มแรกที่ได้มาสำรวจบริเวณนี้ และชาวต่างชาติโดยเฉพาะฝรั่งเศสและสเปนเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “ไฟโฟ”(Faifo) และในช่วงศตวรรษที่ 16 - 17 หรือย้อนหลังไปประมาณ 300 - 400 ปีมาแล้ว เมืองฮอยอันซึ่งชาวเวียดนามเรียกว่า “ไฮโฟ” (Hai Pho) ได้เติบโตมากขึ้นและได้กลายเป็นเมืองท่าใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่มีความสำคัญพอๆ กับเมืองท่ามะละกา และมาเก๊า เนื่องจากมีชาวจีน ญี่ปุ่นมาตั้งถิ่นฐานและมีชาวต่างชาติอื่นๆ เดินเรือมาค้าขายในเมืองนี้เป็นจำนวนมากทั้งชาวยุโรป เช่น ดัตช์ โปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ และชาวเอเชียเช่น ชาวฟิลิปปินส์ ไทย และอินเดีย เมืองฮอยอันจึงกลายเป็นเมืองท่าค้าขายและชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนทางศิลปะและวัฒนธรรมของตะวันออกและตะวันตกมานานหลายร้อยปี กระทั่งถึงสมัยศตวรรษที่ 19 ปากแม่น้ำทูบอนตื่นขึ้นขึ้น ประกอบกับเรือบรรทุกสินค้ามีขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้ไม่สะดวกในการสัญจรทางเรือ จึงย้ายท่าเรือไปอยู่ที่เมืองดานัง ซึ่งห่างออกไปประมาณ 30 กิโลเมตร เมืองท่าดานังจึงกลายเป็นเมืองท่าชายทะเลของเวียดนามที่มีความสำคัญแทนที่ฮอยอัน

3. ฮอยอันเมืองมรดกโลก : ในปี ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542) องค์การยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนเขตเมืองเก่าของฮอยอันให้เป็นมรดกโลก (ดูแผนผัง 2) ด้วยเหตุผลว่าเป็นตัวอย่างของเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 - 19 ที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ และมีการผสมผสานศิลปะและสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นและของต่างชาติไว้ได้อย่างมีเอกลักษณ์ (a unique blend of local and foreign influences) และอาคารต่างๆ ภายในเมือง ทั้งที่อยู่อาศัยและอาคารอื่นๆ ได้รับการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี 3-4 ฮอยอันจึงนับเป็นหนึ่งในห้ามรดกโลกของประเทศเวียดนามที่น่าสนใจยิ่ง

4. เมืองฮอยอันที่พบเห็นในปัจจุบัน : ผมไปเยือนฮอยอันเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2552 พบว่าฮอยอันยังคงเป็นเมืองขนาดเล็ก มีสภาพเป็นเมืองโบราณแต่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอันมากทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศผู้มาเยือนต่างพากันถ่ายรูป “สะพานญี่ปุ่น” (Japanese Covered Bridge) 5 ที่นับเป็นจุดเริ่มต้นและสัญลักษณ์สำคัญของเมืองฮอยอัน สะพานญี่ปุ่นนี้ สร้างโดยชาวจีน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1593 หรือเมื่อประมาณ 400 กว่าปีมาแล้ว รูปทรงของสะพานมีลักษณะโค้ง มีหลังคามุงกระเบื้องเป็นคลื่น ตรงกลางสะพานมีเจดีย์ทรงจัตุรัส เมื่อเดินข้ามสะพานมายังอีกฟากหนึ่งของเมือง จะพบเห็นบ้านเรือนเก่าสไตล์ญี่ปุ่น จีน และเวียดนามผสมผสานกัน จากนั้นเมื่อเดินเข้าชมอาคารบ้านเรือนที่ปลูกสร้างเป็นแบบอาคารเรือนแถวที่สร้าง 2 ฟากฝั่งของถนนแคบๆ จะเห็นว่าแต่ละหลังที่อยู่ติดกันแต่กลับไม่เหมือนกันเลย ทุกหลังต่างมีเอกลักษณ์พิเศษเป็นของตนเอง ทั้งรูปทรงและลักษณะการออกแบบในรายละเอียดของหน้าต่างและประตูแกะสลัก ลวดลายปูนปั้นหลังคา การประดับโคมไฟ การตกแต่งหน้าร้านขายของสินค้าและของที่ระลึก ฯลฯ 6-7-8 นอกจากสะพาน อาคารเรือนแถวเก่าๆ ที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายมานานไม่ต่ำกว่าสองร้อยปีแล้ว ชุมชนเมืองเก่าฮอยอัน ยังมีอาคารประเภทอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกมากมาย อาทิเช่น วัดพุทธเวียดนาม วัดเซนแบบญี่ปุ่นศาลเจ้าแบบจีน โบสถ์คริสต์ ตลาดกลางศาลาหรือสมาคมคนเชื้อสายจีนกลุ่มต่างๆ (เช่น สมาคมฟูกเกี้ยน ถนนสายตรันฝู เป็นต้น) เจดีย์ โรงแรม ภัตตาคารพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์

เซรามิกสุสานของกลุ่มชนต่างๆ ศูนย์ศิลปะและหัตถกรรม เป็นต้น ทั้งนี้ ทางกรมเวียดนามได้มีการสำรวจอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (historical buildings) ที่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้บนพื้นอาคารเมื่อมองโดยองค์รวมแล้ว เมืองเก่าฮอยอันนับว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานมนุษย์หรือเป็นชุมชนที่มีการผสมผสานศิลปะและสถาปัตยกรรมทั้งของเวียดนามและของต่างชาติโดยเฉพาะจีนและญี่ปุ่นได้อย่างผสมกลมกลืนและน่าสนใจยิ่ง นอกจากนี้ อาคารต่างๆภายในเมืองเก่านี้ ยังได้รับการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพเดิมกว่า 100 - 200 ปีไว้ได้เป็นอย่างดี โดยที่ไม่ถูกทำลายในสงครามเวียดนาม - อเมริกา ปัจจุบันทางการเวียดนามห้ามรถวิ่งบนถนนของเมืองเก่าฮอยอัน ดังนั้น นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ นอกจากจะเดินหรือนั่งรถสามล้อรับจ้างดูสถาปัตยกรรมอาคารที่แปลกๆ ตามริมถนนแล้ว ยังมักนิยมเยี่ยมชมร้านค้าของที่ระลึกราคาไม่แพงที่มีการขายตลอดแนวถนน 2 ข้างทางโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานทางศิลปะและหัตถกรรมพื้นเมืองนานาชนิด เช่น ภาพเขียน โคมผ้าไหม เครื่องจักสาน ผลิตภัณฑ์จากไม้ ผ้า เซรามิก กระจาแผ่นพับที่ส่องกระจก ฯลฯ ในส่วนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำทูโบน ก็มีร้านค้าเพื่ บาร์ และร้านอาหารเปิดเรียงรายอยู่มากมาย ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติให้เข้ามาใช้บริการอย่างต่อเนื่อง

5. เข้าเยี่ยมชมบ้านเก่าแก่ประจำตระกูล : นอกจากการเดินดูสภาพชุมชนบ้านเรือนโดยทั่วไปแล้วทางทัวร์มักจะนำนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมบ้านประจำตระกูลเก่าแก่ที่ยังคงความงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ยังมีให้เลือกชมอยู่หลายสิบหลัง เช่น บ้านเก่าเลขที่ 77 ถนนตรันฟู (Tran Phu Old House) ซึ่งเป็นบ้านของลูกหลานชาวจีนเก่าแก่อายุเกือบ 300 ปี ซึ่งอยู่อาศัยมาถึง 6 รุ่นแล้ว ภายในบ้านทั้งผนังและคานใต้หลังคามีงานไม้แกะสลักตกแต่งอย่างงามวิจิตร บ้านเก่า เลขที่ 103 ถนนตรันฟู และบ้านเลขที่ 22 บ้านเก่า 2 ชั้นสวยงาม ที่เรียกว่า Tan Duong House เป็นต้นอย่างไรก็ตาม ในบรรดาบ้านเก่าทั้งหมดในเมืองฮอยอัน หลังที่โดดเด่นที่สุดและได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกหลังแรกของเมืองนี้คือ “บ้านเลขที่ 101 ถนนเหวียนไทฮ็อก” (Nguyen Thai Hoc) หรือที่รู้จักในนาม “Old House of Tan Ky” ซึ่งเป็นชื่อเจ้าของบ้านเดิมชาวเวียดนามที่มีฐานะดีแทบ ทุกทัวร์จะต้องพานักท่องเที่ยวมาดูบ้านหลังนี้ เพราะเป็นบ้านไม้ที่เก่าแก่และสวยงามที่สุดของเมืองฮอยอัน สร้างมากกว่า 200 ปีแล้ว แต่ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี และยังเป็นที่อยู่อาศัยของทายาทรุ่นที่เจ็ดของตระกูลการออกแบบตัวอาคารเป็นการผสมผสานระหว่างอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของจีนญี่ปุ่น และเวียดนาม ด้านหน้าอาคารติดถนนเหวียนไทฮ็อกทำเป็นร้านบูติก ด้านหลังติดถนนอีกสายหนึ่งใกล้แม่น้ำทูโบนมีประตูออกได้ สามารถชมวิวทิวทัศน์และเห็นเรือพายสัญจรไปมาในแม่น้ำทูโบนได้เป็นอย่างดีภายในอาคารมีการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่แบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วนต่างๆ อย่างลงตัว ตั้งแต่ห้องรับแขก ห้องนอน ห้องครัว ห้องน้ำ และห้องสมุดส่วนที่เป็นหลังคาคานนอกมุงกระเบื้องสไตล์ฮอยอัน แต่คานเพดานด้านในเป็นไม้ ซึ่งการออกแบบในลักษณะนี้ทำให้ตัวบ้านเย็นสบายในฤดูร้อนและอบอุ่นในฤดูหนาว บ้านหลังนี้เช่นเดียวกับแบบห้องแถวในฮอยอันจะมีลักษณะคานข้างลึก พื้นที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่น่าสนใจคือที่กลางบ้านมีบริเวณลานเปิดโล่ง (courtyard) ช่วยให้สัมผัสกับธรรมชาติภายนอก ช่วยให้แสงสว่างส่องเข้ามาในตัวบ้านในตอนกลางวัน ช่วยในการระบายถ่ายเทของอากาศ เป็นที่ตั้งของบ่อรองรับน้ำฝนและการระบายน้ำ กับทั้งยังใช้เป็นบริเวณตากเสื้อผ้าได้ด้วย หลังคาบ้านแบบหลังปูและเสาคานใต้หลังคาสร้างตามแบบสไตล์ญี่ปุ่น สิ่งของหลายชิ้นภายในบ้านมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานและน่าสนใจมากตัวอย่างเช่น โต๊ะเก้าอี้

ฝั่งมุกมีอายุกว่า 200 ปี ฉากไม้ฝั่งมุกอายุ 150 ปี ที่แขวนบนเสาจรดเพดาน เขียนเป็นบทกวีที่บรรยายถึงฤดูกาลทั้งสี่ด้วยตัวอักษรจีนหนึ่งร้อยตัว หากแต่เมื่อเดินเข้าไปดูใกล้ๆ จะสังเกตเห็นว่าตัวอักษรแต่ละตัวล้วนเป็นมุกที่สลักเป็นรูปนกที่โผผินในลีลาต่างๆ ประกอบขึ้นมาเป็นตัวอักษรจีนแต่ละตัวจากการที่ผมได้เดินสำรวจดูสภาพชุมชนเก่าและบ้านบางหลังของเมืองฮอยอัน แม้จะไม่มานานักแต่ทำให้รู้สึกว้า “ฮอยอันเปรียบประดุจพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่อยู่อาศัยโบราณที่ยังมีชีวิตจริง” จึงสมควรแล้วที่ฮอยอันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของเวียดนาม เพราะนอกจากบ้านที่สร้างอย่างมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแล้ว บ้านแต่ละหลังยังมีอายุเก่าแก่นับ 100 - 300 ปี บ้านบางหลังยังมีผู้สืบทอดมาจนถึงรุ่นที่ 6 - 7 และบางหลังยังอยู่ในสภาพที่สวยงามโดดเด่นมาก และภายในบ้านยังมีเฟอร์นิเจอร์และเครื่องใช้ไม้สอยที่สะท้อนศิลปวัฒนธรรมเวียดนามผสม-ผสานของต่างชาติได้เป็นอย่างดี วิถีชีวิตของผู้คน การแต่งตัวและบรรยากาศโดยรวมยังเป็นแบบดั้งเดิมนับร้อยปีมาแล้ว ยิ่งดูไปก็ยิ่งประทับใจว่าฮอยอันเป็นเมืองเก่าโบราณที่ยังมีชีวิตยืนยาวถึงปัจจุบันจึงสมควรที่ทุกฝ่ายจะทำการอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาชื่นชมสืบไป

อนึ่ง การอนุรักษ์เมืองฮอยอันซึ่งเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนลือชื่อของเวียดนามน่าจะเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าที่สำคัญของประเทศไทยต่อไป

2.7.2.2 กรณีศึกษาประเทศญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นเป็นประเทศในทวีปเอเชียที่มีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในภูมิภาคมากที่สุดประเทศหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ให้ทุนในด้านความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์มากที่สุด กฎหมายอนุรักษ์ของญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อกฎหมายอนุรักษ์ในประเทศเอเชียตะวันออกโดยเฉพาะเกาหลีใต้และไต้หวัน และโครงการอนุรักษ์ภายใต้ความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศอื่นๆ ในเอเชีย ก็มีเพิ่มมากขึ้นในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1990 (Asano 1999: 242) ปัจจุบันญี่ปุ่นได้ขยายขอบเขตการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจากอาคารเดี่ยวที่มีความยิ่งใหญ่มาถึงชุมชนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรืออีกนัยหนึ่งคือชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมนั้นเอง โดยมีองค์กร กฎหมาย และระบบแรงจูงใจที่สนับสนุนการอนุรักษ์ภาคประชาชนมาตั้งแต่ ค.ศ. 1975 มีวิวัฒนาการอนุรักษ์: จากอาคารเดี่ยวสู่ชุมชนดั้งเดิมจัดการขึ้นทะเบียน การแบ่งประเภทและจัดลำดับมรดกวัฒนธรรม ออกกฎหมายที่เกี่ยวข้อง มีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์

2.7.3 กรณีศึกษาประเทศสหรัฐอเมริกา

แม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะถือว่าเป็นประเทศที่เป็น “โลกใหม่” ที่มีการพัฒนาในยุคใหม่โดยผู้อพยพจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่ แต่การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมซึ่งในสหรัฐอเมริกาเองนั้นเรียกรวมๆ ว่า การอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ (historic preservation) ก็มีระบบที่เป็นมาตรฐานและใช้เป็นแบบอย่างให้กับหลายประเทศ รวมทั้งยังมีการเปิดหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาในด้านการอนุรักษ์สถานที่ทางประวัติศาสตร์โดยตรงซึ่งถือเป็นวิชาชีพหนึ่งด้วยมีวิวัฒนาการอนุรักษ์: จากอาคารเดี่ยวสู่ชุมชนดั้งเดิมจัดการขึ้นทะเบียน การแบ่งประเภทและจัดลำดับมรดกวัฒนธรรม ออกกฎหมายที่เกี่ยวข้อง มีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์

2.7.3.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกาตามพระราชบัญญัติการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ (NHPA)

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการฟื้นฟู

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบต่อการสร้างมาตรฐานสำหรับโปรแกรมทั้งหมดภายใต้อำนาจ เพื่อให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานของรัฐบาลกลาง ในสถานที่เก็บรักษาผลงานทางประวัติศาสตร์มีการระบุไว้ในคุณสมบัติหรือมีสิทธิ์ในรายการจดทะเบียน ผลงานทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ

มาตรฐานเพื่อการฟื้นฟู (ประมวลกฎหมาย สำหรับใช้ในสหพันธ์ประวัติศาสตร์โปรแกรมรักษาสีทธิประโยชน์ทางการประเมินค่า) ที่อยู่ในการรักษาที่แพร่หลายมากที่สุด "ฟื้นฟู" หมายถึง ขั้นตอนการส่งคืน ศิลปสถาปัตยกรรม สาธารณูปโภค ที่เป็นทรัพย์สินรัฐ ผ่านการซ่อมแซมหรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เป็นไปขั้นตอนการส่งคืนงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพการใช้งานร่วมสมัยในขณะที่การรักษาบางส่วนและลักษณะของทรัพย์สินที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ของตน และ คุณค่าทางวัฒนธรรม.

การพัฒนาในขั้นแรกโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในโครงการที่เสนอของงานที่ได้ลงทะเบียนกับคุณสมบัติทางประวัติศาสตร์ ให้สิทธิ์ในการรักษากองทุนโครงการช่วยเหลือมาตรฐานเพื่อการฟื้นฟูที่ใช้อย่างกันแพร่หลายมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้ทราบว่าการฟื้นฟูสมรรถภาพ คุณสมบัติ จะต้องผ่านการรับรองฟื้นฟูสมรรถภาพทางด้านการประเมินค่าของรัฐบาลกลาง นอกจากนี้มาตรฐานนั้น มีแนวทางที่หน่วยงานของรัฐบาลกลางในการดำเนินการ ความรับผิดชอบการเก็บรักษาประวัติศาสตร์ของพวกเขาสำหรับคุณสมบัติในการเป็นเจ้าของหรือการควบคุมของรัฐบาลกลาง ของรัฐและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นในการตรวจสอบทั้งของรัฐบาลกลาง ข้อเสนอฟื้นฟูที่ไม่ใช่เป็นของรัฐบาลกลาง เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการการวางแผนทั่วประเทศพวกเขามีความเห็นชอบในย่านประวัติศาสตร์

เจตนาของมาตรฐาน คือ การให้ความช่วยเหลือระยะยาวของการเก็บรักษา ตามความสำคัญของทรัพย์สินผ่านคุณสมบัติการเก็บรักษาประวัติศาสตร์ของวัสดุและ มาตรฐานเกี่ยวข้องกับอาคารเก่าแก่ของวัสดุทุกชนิดในขนาดของการก่อสร้าง การเข้าพักและครอบคลุมทั้งภายนอกและภายในอาคาร นอกจากนี้ยังครอบคลุมคุณลักษณะและภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ตั้งของอาคารและสภาพแวดล้อมรวมทั้งที่อยู่ติดกันหรือที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างใหม่ ได้รับการรับรองสำหรับวัตถุประสงค์ทางการประเมินค่าของรัฐบาลกลาง โครงการฟื้นฟูต้องได้รับการพิจารณาโดยเลขานุการ เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแสดงทางประวัติศาสตร์ของโครงสร้าง และสถานที่ที่ใช้บังคับอยู่ในย่านที่มีการระบุในคำนิยาม "ฟื้นฟู" สันนิษฐานว่าอย่างน้อยการซ่อมแซมบางส่วนหรือการเปลี่ยนแปลงของอาคารเก่าแก่จะเป็นที่ต้องการเพื่อที่จะจัดให้มีการใช้งานแบบร่วมสมัยที่มีประสิทธิภาพและซ่อมแซมความเสียหายที่ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงหรือทำลายวัสดุของเดิม คุณลักษณะอย่างไรก็ตาม เมื่อเสร็จสิ้นลงหรือที่มีในการกำหนดรายการความสำคัญของประวัติศาสตร์ของตัวอาคาร ตัวอย่างเช่นการรักษาบางอย่างไว้ ถ้านำไปใช้อย่างไม่ถูกต้องอาจก่อให้เกิดหรือเร่งการเสื่อมสภาพทางกายภาพของอาคารเก่าแก่ ซึ่งจะรวมถึงการใช้อย่างไม่เหมาะสมหรือการทำความสะอาดภายนอกของอิฐ เทคนิคการเสริมหรือแนะนำฉนวนกันความร้อนที่เกิดความเสียหายต่อประวัติศาสตร์ ในเกือบทุกสถานการณ์เหล่านี้

การใช้วัสดุซึ่งจะส่งผลในการรักษามาตรฐานที่ไม่ตอบสนองโครงการ ในทำนองเดียวกันการเพิ่มภายนอกที่รูปแบบซ้ำกัน วัสดุและรายละเอียดของโครงสร้างในขอบเขตที่ทำลายประวัติศาสตร์ของส่วนต่างๆที่ไม่ได้ตามมาตรฐาน

มาตรฐาน¹ เกี่ยวข้องกับอาคารเก่าแก่ วัสดุทุกชนิดที่ใช้ในการก่อสร้างและขนาดของการเข้าพักและครอบคลุมทั้งภายนอกและภายใน, มีภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกันและสถานที่ตั้งของอาคารและสภาพแวดล้อมรวมทั้งที่แนบชิดอยู่ติดกัน หรือก่อสร้างใหม่ที่เกี่ยวข้อง

มาตรฐานที่จะนำไปใช้กับโครงการฟื้นฟูเฉพาะในลักษณะที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจและทางเทคนิค

1 ทรัพย์สินจะนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางประวัติศาสตร์ ของหรือที่วางในการใช้งานใหม่ที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดกับลักษณะของสิ่งปลูกสร้างและสภาพแวดล้อมของสถานที่ตั้ง

2 สิ่งบ่งชี้ทางประวัติศาสตร์ของทรัพย์สินต้องเก็บรักษาไว้ หลีกเลี่ยงการกำจัดทั้งประวัติศาสตร์ของวัสดุหรือการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะ จะต้องอธิบายลักษณะคุณสมบัติ

3 แต่ละคุณสมบัติให้ถือเป็นบันทึกทางกายภาพของ สถานที่ เวลาและการใช้งาน การเปลี่ยนแปลงที่สร้างความรู้สึกร่วมที่ผิดพลาดของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์เช่นการเพิ่มคุณสมบัติเกี่ยวกับการเออองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากอาคารอื่น ๆ จะไม่ถูกนำไปดำเนินการ

4 คุณสมบัติส่วนใหญ่จะเปลี่ยนช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ได้มาในสิทธิของตนเองจะต้องเก็บรักษาไว้

5 คุณสมบัติที่โดดเด่นและเทคนิคการก่อสร้างหรือตัวอย่างของงานฝีมือที่ลักษณะคุณสมบัติจะถูกเก็บรักษาไว้

6 เสื่อมโทรมคุณสมบัติประวัติศาสตร์จะได้รับการซ่อมแซมมากกว่าการแทนที่ ในกรณีที่ความรุนแรงของการเสื่อมสภาพต้องเปลี่ยนคุณสมบัติที่โดดเด่น คุณลักษณะใหม่ให้ตรงกับอายุในการออกแบบ สีพื้นผิวและคุณภาพของภาพถ่ายอื่น ๆ และเป็นไปได้ที่วัสดุ การเปลี่ยนคุณสมบัติที่ขาดหายไปจะต้องพิสูจน์โดยรายละเอียด สาระทางกายภาพหรือหลักฐานภาพถ่าย

7 หรือสารเคมีในการบำบัดทางกายภาพเช่นการเป่าด้วยทรายที่ก่อให้เกิดความเสียหายกับวัสดุที่เป็นประวัติศาสตร์จะต้องไม่ถูกใช้ การทำความสะอาดโครงสร้างพื้นผิวถ้าเหมาะสมจะต้องดำเนินการโดยความนุ่มนวล หมายความว่า เป็นไปได้

8 แหล่งโบราณคดีที่สำคัญ รับผิดชอบจากโครงการจะต้องได้รับการปกป้องและรักษาไว้ หากแหล่งข้อมูลดังกล่าวจะต้องถูกรบกวน มาตรการบรรเทาผลกระทบจะต้องดำเนินการ

9 เพิ่มสิ่งใหม่ๆ การเปลี่ยนแปลงภายนอกหรือการก่อสร้างใหม่ที่เกี่ยวข้องจะต้องไม่ทำลายวัสดุทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายลักษณะคุณสมบัติ งานใหม่จะต้องมีความแตกต่างจากเดิมและจะต้องเข้ากันได้ กับการรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ขนาดและลักษณะสถาปัตยกรรมเพื่อปกป้องความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์ของอาคารและสภาพแวดล้อม

¹ (ฝ่ายกฎระเบียบของมหาดไทยสหรัฐอเมริกา 36 CFR 67)

10 เพิ่มสิ่งใหม่ ๆ และที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างใหม่หรือที่อยู่ติดกันจะต้องดำเนินการในลักษณะดังกล่าวสภาพแวดล้อมว่าถ้าเอาออกในอนาคตที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และความสมบูรณ์แบบของทรัพย์สินของตนและจะไม่เสียหาย

2.7.2.2 แนวทางการบูรณะอาคารประวัติศาสตร์

รู้เบื้องต้นเกี่ยวกับแนวทางการ

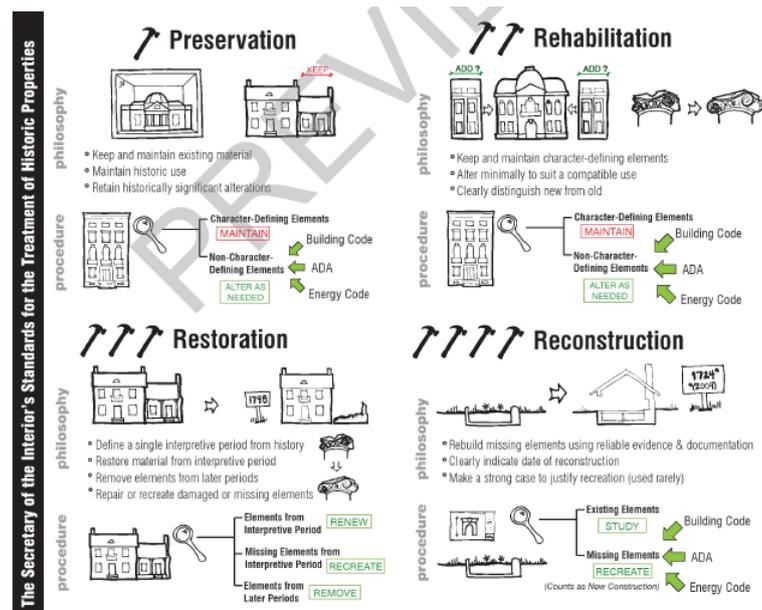
แนวทางการฟื้นฟูอาคารทางประวัติศาสตร์ได้รับการพัฒนาเริ่มแรกในปี 1977 เพื่อช่วยให้เจ้าของทรัพย์สิน นักพัฒนาและผู้จัดการ รัฐบาลกลาง ใช้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย มาตรฐานเพื่อการฟื้นฟูในระหว่างขั้นตอนการวางแผนโครงการโดยการให้การออกแบบทั่วไปและคำแนะนำทางเทคนิคซึ่งแตกต่างจากมาตรฐานหลักเกณฑ์ที่เป็นไปประมวลกฎหมายตามความต้องการของข้อกำหนด ร่วมกับมาตรฐานเพื่อการฟื้นฟูกระบวนการทำแบบจำลองสำหรับเจ้าของ นักพัฒนาและผู้บริหารหน่วยงานของรัฐบาลกลางที่จะปฏิบัติตาม

จุดมุ่งหมาย แนวทางการช่วยในการใช้มาตรฐานให้กับโครงการทั่วไป ไม่ได้หมายถึงให้คำปรึกษาเฉพาะกรณีหรือข้อยกเว้นหรือคำร้องขอที่ยาก ตัวอย่างเช่นไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเจ้าของหรือผู้พัฒนาคุณลักษณะของการสร้างประวัติศาสตร์ของตัวเองมีความสำคัญในการกำหนดตัวอักษรที่เก่าแก่และจะต้องเก็บรักษาไว้ ถึงแม้ว่าตัวอย่างที่ได้แสดงไว้ในแต่ละส่วน หรือที่คุณสมบัติอาจมีการเปลี่ยนแปลงในกรณีที่เป็นสำหรับ ใช้ใหม่ ของแบบนี้ระวางกรณี - การตัดสินใจสามารถทำได้ที่ดีที่สุดโดยผ่านการรับรองการขอความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญด้านการเก็บรักษาประวัติศาสตร์ในขั้นตอนการวางแผนของโครงการ ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวรวมถึงสถาปนิก, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, ประวัติศาสตร์นักโบราณคดี และคนอื่น ๆ ที่มีฝีมือในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการบูรณะสมบัติทางประวัติศาสตร์

แนวทางการเกี่ยวข้องกับอาคารเก่าแก่ของทุกขนาด, วัสดุ, การเข้าพักและประเภทงานก่อสร้างและนำไปใช้งานตกแต่งภายในและภายนอกรวมทั้งการเพิ่มภายนอกใหม่ วิธีการเหล่านั้น, การรักษาและเทคนิคที่สอดคล้องกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยของ"มาตรฐานเพื่อการฟื้นฟู" มีการระบุไว้ในประเภทใบหน้าเป็นตัวหนาภายใต้การแนะนำ"ส่วน"ในพื้นที่ของแต่ละหัวข้อ; วิธีการเหล่านี้รักษาและเทคนิคที่กระทบอาจมีผลต่อลักษณะของการสร้างประวัติศาสตร์มีการระบุไว้ใน"ไม่ขอแนะนำ"ส่วนในพื้นที่ของแต่ละหัวข้อ

เพื่อให้คำแนะนำที่ชัดเจนและสอดคล้องกันสำหรับเจ้าของ นักพัฒนาและผู้บริหารหน่วยงานของรัฐบาลกลางที่จะต้องติดตาม"แนะนำ"หลักสูตรการดำเนินการในแต่ละส่วนมีการระบุไว้ในลำดับของความกังวลในการเก็บรักษาประวัติศาสตร์เพื่อให้โครงการฟื้นฟูอาจได้รับการวางแผนประสบความสำเร็จและเสร็จสิ้น 1) ที่เป็นครั้งแรกรับรองการเก็บรักษาของอาคารเป็นสิ่งสำคัญหรือ"ตัวกำหนด"วัสดุทางสถาปัตยกรรมและคุณลักษณะและ 2) ทำให้เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพการใช้งานร่วมสมัย คำแนะนำการฟื้นฟูสมรรถภาพในแต่ละส่วนเริ่มต้นด้วยการป้องกันและการบำรุงรักษาทำงานในสิ่งที่ควรขยายใหญ่สุดในทุกโครงการเพื่อเพิ่มเป้าหมายการเก็บรักษาโดยรวม ต่อไปซึ่งการเสื่อมสภาพบางส่วนมีการแสดง การซ่อมแซมวัสดุเก่าของอาคารและคุณสมบัติขอแนะนำ สุดท้ายเมื่อการเสื่อมสภาพเป็นที่กว้างขวางเพื่อให้การซ่อมแซมเป็นไปไม่ได้พื้นที่ที่มีปัญหาส่วนมากของงานคือ :

เปลี่ยนประวัติศาสตร์ของวัสดุและคุณสมบัติกับวัสดุใหม่ เพื่อเป็นการแนะนำเจ้าของและผู้พัฒนาในการวางแผนการฟื้นฟูโครงการประสบความสำเร็จเป็นที่ประเด็นการออกแบบที่ซับซ้อนที่เกี่ยวข้องกับความต้องการใช้งานใหม่ ๆ เช่นการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมจะเน้นที่ส่วนปลายแต่ละด้านของการขีดความไวต้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับในพื้นที่เหล่านี้

ภาพที่ 2.37 ระดับการอนุรักษ์²

2.7.4 กรณีศึกษาต่างประเทศในประชาคมยุโรป

ประเทศอังกฤษ

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของอังกฤษ มีมาช้านานและได้ใช้วิธีการและแนวทางเดียวกันกับดินแดนอื่นๆ ในสหราชอาณาจักร ได้แก่ สกอตแลนด์ แคว้นเวลส์และไอร์แลนด์เหนือ

1. วิวัฒนาการของการอนุรักษ์: จากโบราณสถานสู่ย่านชุมชนประวัติศาสตร์

อังกฤษเป็นประเทศที่มีรากฐานในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมายาวนานและมีการปรับปรุงตลอด เวลาแม้จนปัจจุบัน การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในอังกฤษเริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของอังกฤษ ชื่อ Chronologia Architectonica โดย John Aubrey ตั้งแต่ ค.ศ. 1670 รวมทั้งรายงานการสำรวจโบราณวัตถุของเมืองออกซฟอร์ดโดย Anthony Woods ใน ค.ศ.1674 และรายงานการสำรวจโบสถ์ในหลายเมืองใน ค.ศ. 1727 โดย Browne Willis (Ross 1995: 10) ซึ่งในช่วงดังกล่าวถือเป็นการดำเนินการในลักษณะของอาสาสมัคร (voluntary efforts)

² Donna Rae Gould. (2010). Sustainable Heritage: Retrofitting Historic Buildings For Improved Environmental Performance. Masters of Architecture. Graduate School of the University of Maryland, College Park. USA

เป็นงานส่วนตัว มีผู้กล่าวว่าอาจไม่นับเป็นกระบวนการของการอนุรักษ์เนื่องจากไม่ได้ดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ นอกจากนั้นยังไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการดำเนินการภาครัฐ และไม่มีผลกระทบต่อสังคมและชุมชนในวงกว้างการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในระดับประเทศ เกิดขึ้นในเมื่อนักคิด นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงคือ John Ruskin³ ได้เขียนบทความเกี่ยวกับความเห็นในเรื่องการอนุรักษ์อาคารใน ค.ศ.1849³ ว่าควรให้ความเคารพความเป็นของแท้ของอาคาร โดยควรปรับเปลี่ยนให้น้อยที่สุด และในค.ศ. 1854 Ruskin ได้เริ่มแนวคิดให้สมาคมนักสะสมและค้าของโบราณ (Society of Antiquaries) ตั้งกองทุนเพื่อรักษาอาคารในยุคกลาง แต่ไม่ค่อยมีการตอบรับที่ดีนักจากสมาคม ต่อมาใน ค.ศ. 1877 จึงมีการจัดตั้งสมาคมเพื่อคุ้มครองอาคารโบราณสถาน (Society for the Protection of Ancient Buildings-SPAB) โดย William Morris⁴ นักเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีชื่อเสียงที่ยังคงมีอิทธิพลต่อคนในรุ่นปัจจุบัน สมาคมดังกล่าวประสบความสำเร็จในการต่อต้านการบูรณะอาคารที่มีได้ให้ความเคารพคุณค่าอันแท้จริงของอาคารในด้านวัสดุ ฝีมือช่าง และองค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันหลายแห่งแนวคิดของ Morris ที่มีที่มาจาก Ruskin นั้น มีอิทธิพลต่อการพิจารณาคุณค่ามรดกวัฒนธรรมจากการพิสูจน์ความเป็นของแท้ (Test of Authenticity) ในการอนุรักษ์สมัยใหม่ที่เริ่มในยุโรปสู่ระบบสากลที่กำหนดโดยยูเนสโกซึ่งมีกฎบัตรเวนิส (Venice Charter) ใน ค.ศ. 1964 เป็นกรอบหลักในเวลาต่อมากฎหมายฉบับแรกที่มีการประกาศใช้ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศอังกฤษ คือพระราชบัญญัติคุ้มครองโบราณสถาน (Ancient Monument Protection Act) บังคับใช้ในค.ศ. 1882

2. การขึ้นทะเบียน และการบริหารจัดการย่านชุมชนประวัติศาสตร์

อังกฤษมีระบบการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมดังนี้

- 1) กรณีโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี กำหนดโดย พ.ร.บ. โบราณสถานและพื้นที่โบราณคดี (Ancient Monuments and Archaeological Area Act) ค.ศ. 1979 ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่ไม่มีผู้อาศัยแล้วในปัจจุบัน โดยเรียกชื่อทะเบียนนี้ว่า Scheduled Ancient Monuments
- 2) กรณีโบสถ์ ได้มีการแยกบัญชีออกต่างหากเช่นกันเนื่องจากมีปัญหาในเรื่องการขึ้น

³ รัสคินเกิดในลอนดอน และเติบโตในบริเวณทางใต้ของลอนดอน เป็นลูกคนเดียวของผู้นำไวน์เข้าผู้ต่อมา ร่วมก่อตั้งบริษัทที่กลายมาเป็น Allied Domecq รัสคินได้รับการศึกษาที่บ้านและต่อมาเข้าศึกษาต่อที่คิงส์คอลเลจ ลอนดอน (King's College London) และไครสต์เชิร์ช อ็อกซฟอร์ด (Christ Church, Oxford) รัสคินสมัครในฐานะ "gentleman-commoner" ซึ่งเป็นนักเรียนที่ไม่ได้หวังว่าเข้าเรียนทุกสาขาวิชาจนครบคอร์ส การเลือกวิชาของรัสคินก็ไม่มีหลักเกณฑ์และมักจะขาดเรียน แต่กระนั้นรัสคินก็ยังสร้างความประทับใจให้แก่นักวิชาการที่ไครสต์เชิร์ช หลังจากนั้นก็ได้รับ "รางวัลนิเวศ" ในการเขียนโคลงกลอนซึ่งเป็นสิ่งแรกที่รัสคินสนใจ แม้ว่าขณะนั้นจะอายุอยู่ในวัยที่สูงสุด อ็อกซฟอร์ดก็มอบปริญญาเกียรตินิยมชั้นสี่แก่รัสคิน

⁴ William Morris was the single most influential designer of the nineteenth century, and remains today one of the best known of all British designers. This is due to his extraordinary talent as a pattern designer, his colourful and inspiring life story and to his forceful intellect and personality. Morris was much more than a designer; he was a fervent socialist, scholar, translator and publisher, an environmental campaigner, writer and poet.

ทะเบียนโบสถ์ที่ยังมีการใช้งานอยู่ซึ่งส่วนใหญ่กฎหมายอนุรักษ์จะมีปัญหาเกี่ยวกับพระซึ่งมักจะขอเป็นข้อยกเว้นจากการอนุรักษ์ทั้งในกฎหมายโบราณสถานและกฎหมายผังเมืองเนื่องจากพระต้องการปรับปรุงและต่อเติมโบสถ์ โดยให้องค์กรทางศาสนาเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยมีที่ขึ้นทะเบียนไว้ในปี ค.ศ. 1994 (เรียก Listed Anglican Churches)

3) กรณีอาคารประวัติศาสตร์ เรียกรการขึ้นบัญชี (Listing) ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. 1944 โดยท้องถิ่นใช้อำนาจตาม พ.ร.บ. การผังเมืองและชนบท มี 3 ระดับ จากปกป้องสูงสุดถึงต่ำสุดเรียกเป็น Grade คือ Grade I, Grade II* และ Grade II ซึ่งส่วนใหญ่ใช้อายุสมัยเป็นเกณฑ์

4) ย่านอนุรักษ์ (Conservation Areas) เช่นเดียวกับอาคารประวัติศาสตร์ คือมีการประกาศโดยท้องถิ่นตามกฎหมายผังเมือง ซึ่งมีนิยามว่า “เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางสถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์ในด้านลักษณะ รูปแบบ ซึ่งควรได้รับการรักษาหรือส่งเสริม (areas of special architectural or historic interest the character of appearance of which it is desirable to preserve or enhance...)” นับแต่ปี ค.ศ.2006 ได้มีการบริหารจัดการโดยสังเขปดังนี้

1) ตามปกติ ทุกเทศบาลจะต้องทำแผนพัฒนาเชิงบูรณาการอยู่แล้ว ซึ่งในกรอบการพัฒนาท้องถิ่น (Local Development Framework-LDF) กำหนดให้แผนพัฒนานั้นมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่

ก) แผนพัฒนา (Development Plan Documents-DPDs) หมายถึงแผนพัฒนาที่เป็นไปตามความต้องการเฉพาะของเมืองและความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ในระดับภาค (Regional Spatial Strategy)

ข) รายละเอียดการดำเนินการ (Supplementary Planning Structure-SPS) หมายถึงรายละเอียดของแนวทางหรือแผนหรือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการจัดทำแผนนั้น

ค) วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน (Local Authority’s Statement of Community Involvement-SCI) หมายถึงรัฐบาลท้องถิ่นจะต้องจัดทำมาตรฐานหรือขั้นตอนที่แสดงให้เห็นว่าได้มีการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนนั้นจริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นของการตัดสินใจในโครงการพัฒนา

2) ในการบริหารจัดการดังกล่าว หากท้องถิ่นใดมีพื้นที่อนุรักษ์เป็นย่านชุมชนประวัติศาสตร์ จะต้องนำมาบูรณาการกับระบบการจัดทำแผนดังนี้

ก) ท้องถิ่นต้องนำพื้นที่อนุรักษ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาตามกรอบ (LDF) ซึ่งการอนุรักษ์จะต้องเป็นหนึ่งในแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

ข) การประกาศเป็นย่านอนุรักษ์ (Designation) ท้องถิ่นพิจารณาตามหลักการว่ามีความสำคัญทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ เป็นพิเศษหรือไม่ หากมีคุณค่าดังกล่าว จะต้องปิดประกาศให้ประชาชนทราบเพื่อให้ได้การสนับสนุนจากภาคประชาชนเพื่อนำเข้าในแผนพัฒนาขั้นตอนนี้สามารถทำได้ในพื้นที่ขนาดเล็กก่อนแล้วค่อยขยายพื้นที่เมื่อประชาชนเห็นความสำคัญมากขึ้น ดังนั้นพื้นที่อนุรักษ์อาจเพิ่มขึ้นได้ในแต่ละปี ในขั้นนี้อาจแจ้ง คณะกรรมการมรดกอังกฤษ (English Heritage) ให้ทราบและรับรองคุณค่าความสำคัญเพื่อผนวกเข้าไปในฐานข้อมูล (Inventory) การ

ประกาศนี้สำคัญมากเพราะหากอยู่ในฐานข้อมูลแล้วจะทำให้อาคารในพื้นที่อนุรักษ์มีสิทธิในการขอรับแรงจูงใจทางการเงินในรูปแบบต่างๆ จากรัฐบาลกลางและท้องถิ่นได้

ค) หลังประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์โดยอำนาจของท้องถิ่นซึ่งเป็นไปตามกฎหมายผังเมือง (มาตรา 4 ของกฎหมายผังเมือง 1995) ท้องถิ่นจะต้องจัดให้มีกระบวนการในการพิจารณาเมื่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่โดยต้องมีการปรึกษาหารือกับคณะผู้เชี่ยวชาญก่อนการพัฒนาใดๆ) ท้องถิ่นต้องแจ้งการประกาศและสถานะการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ให้หน่วยงานอื่นๆของรัฐบาลทุกระดับให้ทราบด้วยเพื่อจะได้ผนวกเข้าไปเป็นข้อพิจารณาในโครงการต่างๆ ของแต่ละหน่วยงานเพื่อลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

จ) ท้องถิ่นต้องแจ้งเจ้าของทรัพย์สินที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ทุกรายจะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ในอังกฤษนั้นมีการบูรณาการเข้ากับการพัฒนาเมืองอย่างแท้จริงโดยเฉพาะในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนและการกำหนดแผนการอนุรักษ์ไว้ในกระบวนการในการจัดเตรียมและปฏิบัติให้เป็นไปตามพัฒนาเมือง

3. กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

การปกป้องมรดกวัฒนธรรมของอังกฤษได้มีการแยก โบราณสถาน (Ancient Monuments) ออกจากอาคารประวัติศาสตร์ (Historic Buildings) และใช้กฎหมายคนละฉบับ ดังนี้

- 1) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องโบราณสถาน
- 2) กฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์อาคารและย่านชุมชนประวัติศาสตร์ ได้แก่ พ.ร.บ.การผังเมืองและชนบท (Town and Country Planning Act)
- 3) กฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการและองค์กร ได้แก่ พ.ร.บ. มรดกแห่งชาติ (National Heritage Act)

4. องค์กรอนุรักษ์

การอนุรักษ์ในอังกฤษ สามารถดำเนินการได้และมีพัฒนาการโดยตลอดเนื่องจากมีการทำงานที่ประสานกันเป็นอย่างดีระหว่างองค์กรของรัฐ ภาคเอกชน และองค์กรอาสาสมัคร องค์กรที่มีบทบาทอาจแบ่งได้เป็นองค์กรในภาครัฐและองค์กรอาสาสมัคร องค์กรต่างๆ มีลักษณะและบทบาทพอสังเขป ดังนี้ (Ross 1995: 51-71)

1) องค์กรภาครัฐ ประกอบไปด้วยหน่วยงานจากรัฐบาลกลางกับรัฐบาลท้องถิ่น โดยหน่วยงานรัฐบาลกลาง ประกอบไปด้วย

- ก) กรมสิ่งแวดล้อม (Department of Environment-DoE)
- ข) กรมมรดกแห่งชาติ (Department of National Heritage-DNH) โดยมีอำนาจหน้าที่หลัก 6 ประการ คือ

- (1) กำหนดนโยบายด้านการโบราณคดีและการอนุรักษ์มรดกที่สร้างขึ้น
- (2) สนับสนุนงบประมาณให้แก่ มรดกแห่งอังกฤษ กองทุนมรดกแห่งชาติ คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติ คณะกรรมการศิลปกรรมแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐ

(3) ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (scheduling monuments) และขึ้นบัญชี (listing) อาคารสำคัญ

(4) ดำเนินงานบูรณะซ่อมแซม การซื้อทรัพย์สิน การกำหนดชั้นตอน และ การสงวนอำนาจในการประกาศเขตอนุรักษ์

(5) การให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรมรดกวัฒนธรรม

(6) การยกเว้นคริสตจักรจากการควบคุมของการขึ้นบัญชี

ค) คณะกรรมาธิการมรดกแห่งอังกฤษ (English Heritage) ของคณะกรรมาธิการว่าด้วย อาคารประวัติศาสตร์และอนุสรณ์สถานแห่งอังกฤษ (Historic Buildings and Monuments Commission for England) เป็นองค์กรอิสระที่มีหน้าที่หลักในการให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลในเรื่อง มรดกวัฒนธรรมและส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ การดำเนินงานของมรดกแห่งอังกฤษประสบความสำเร็จเป็นอันมาก โดยมีการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในทุกมิติทุกระดับทั้งรัฐเอกชน องค์กรต่างๆ ภายใต้วัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ

(1) อนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อมประวัติศาสตร์ (Historic Environment)

(2) ขยายโอกาสให้สาธารณะเข้าถึงมรดกวัฒนธรรมได้

(3) เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของ ประวัติศาสตร์

ง) คณะกรรมาธิการว่าด้วยอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ (The Royal Commissions on Historical Monuments-RCHM)

2) กองทุนแห่งชาติ (National Trust) กองทุนแห่งชาติของอังกฤษเป็นองค์กรอนุรักษ์เอกชน ที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จมากที่สุดในโลกจนเป็นแม่แบบแห่งกองทุนอนุรักษ์ของประเทศ อื่นๆ รวมทั้งสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นรวมทั้งประเทศในเครือจักรภพ กองทุนแห่งชาติก่อตั้งในปี ค.ศ.1895 โดยมีชื่อเต็มว่า กองทุนแห่งชาติเพื่อสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือความงามทางธรรมชาติ (The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty)

5. แรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์

ในระบบการขึ้นบัญชีของอังกฤษไม่ได้บังคับเจ้าของว่าต้องดูแลให้อยู่ในสภาพดี แต่ส่วนใหญ่ ประชาชนชาวอังกฤษจะรักษาอาคารของตนเองด้วยความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์อันเคยรุ่งเรือง ยิ่งใหญ่ของตน แต่ก็มีหลายกรณีที่เจ้าของปล่อยให้ผุพังลงไปด้วยเหตุผลสองประการ คือ 1) ไม่มีเงิน ซ่อมแซมจริงๆ และ 2) ต้องการรื้อแล้วสร้างใหม่เพราะราคาที่ดินสูงขึ้น ในกรณีที่มีการปล่อยให้ผุพังลงเลย เจ้าพนักงานท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 3 วิธีการ ดังนี้

1) พิจารณาว่าเป็นที่อยู่อาศัยหรือไม่ หากเป็นที่อยู่อาศัยจะใช้กฎหมายที่อยู่อาศัยแจ้งว่า อาคารนั้นไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่อยู่อาศัยเนื่องจากมีสภาพทรุดโทรม ทำให้เจ้าของต้องมีการ ซ่อมแซม

2) แจ้งเจ้าของตามกฎหมายผังเมือง ค.ศ. 1990 ว่าให้รีบซ่อมแซม หากไม่ดำเนินการภายใน 2 เดือนรัฐบาลสามารถซื้อหรือเวนคืนได้ซึ่งมีกระบวนการในการพิจารณาของรัฐบาล

3) รัฐบาลดำเนินการซ่อมเร่งด่วนให้และคิดค่าใช้จ่ายกับเจ้าของภายหลังตามกฎหมายผัง เมือง ค.ศ. 1990 (ตอนที่ 54) ในด้านแรงจูงใจทางการเงินเพื่อมิให้เกิดการปล่อยให้ผุพังลงเลยดังกล่าว อังกฤษมีวิธีการ ดังนี้

1) เงินช่วยเหลือ (Grants) มีแหล่งเงินทุน 8 แหล่ง ดังนี้

ก) ทุนจาก พ.ร.บ. กองทุนอาคารประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดี โดยมีเกณฑ์กว้างๆ ดังนี้

- (1) เพื่อซ่อมแซมและรักษาอาคาร Grade I, II* เป็นหลัก และ Grade II บางแห่งที่มีคุณค่าสูงเป็นพิเศษ
- (2) เพื่อรักษาที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงอาคารที่ขึ้นบัญชีเพื่อรักษาทัศนียภาพ
- (3) ซ่อมแซมและรักษาวัตถุที่อยู่ในอาคารสำคัญ
- (4) รักษาสวนและพื้นที่โดยรอบอาคารสำคัญ
- ข) เงินทุนสำหรับย่านอนุรักษ์ (Conservation Area Grants)
- ค) งบประมาณจากโครงการพัฒนาเมือง (Town Scheme Grants)
- ง) เงินทุนจากโครงการร่วมในย่านอนุรักษ์ (Conservation Area Partnerships-CAPs)
- จ) เงินช่วยเหลือจากรัฐบาลท้องถิ่น (Local Authority Grants)
- ฉ) ทุนจากสหภาพยุโรป (European Union Grants)
- ช) กองทุนสลากกินแบ่งเพื่อการอนุรักษ์ (National Heritage Memorial Fund and National Lottery)

ซ) เงินกู้จากกองทุนท้องถิ่น (Local Trust)

2) มาตรการทางภาษี (Tax incentives) มีเงื่อนไขมากมาย ดังนี้

ก) การยกเว้นภาษีมรดก (Inheritance Tax Relief) ในอังกฤษมีการเก็บภาษีมรดกในอัตราสูงซึ่งหากเป็นอาคารที่ขึ้นบัญชี จะได้รับการยกเว้นตามเงื่อนไขดังนี้

- (1) เป็นอาคารที่มีความสำคัญ มีคุณค่าโดดเด่น โดยผู้พิจารณา คือ กรมสรรพากร (Inland Revenue) ซึ่งจะหารือกับคณะกรรมการอนุรักษ์
- (2) มีการดูแลรักษาอย่างเหมาะสม มีการอนุรักษ์ถูกต้องตามหลักการ
- (3) มีการเปิดให้สาธารณะเข้าถึงได้ตามกำหนดเวลา
- (4) การยกให้หน่วยงานของรัฐหรือกองทุนหรือองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรจะได้รับการยกเว้นภาษีมรดกเช่นกัน

ข) การยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่ม (Value Added Tax Exemption ยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่มจากค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงอาคารภายใต้เงื่อนไขดังนี้

- (1) ต้องมีการปรับปรุงตามรูปแบบที่ได้รับการเห็นชอบจากรัฐ
- (2) ต้องมีการใช้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องหรือหลังปรับปรุงแล้วต้องใช้เป็นที่อยู่อาศัย หรือ
- (3) มีการใช้เพื่อการอยู่อาศัยรวม หรือใช้ประโยชน์เพื่อการกุศล อาคารทางศาสนาจะได้รับประโยชน์ในกรณีนี้